

ELEKTRİK SEKTÖRÜNDE ÖZELLEŞTİRME: NASIL ve NE ZAMAN?

GİRİŞ

Türkiye'de elektrik enerjisinin çok büyük bir bölümünün üretilmesi, iletilmesi, dağıtılması ve satılması, 1970 yılında kurulan ve bir Devlet tekeli olan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) tarafından yapılmaktadır.

TEK, mevcut sermayesi, üretimi, elektrik satışı, satış geliri ve 70.000 kişiyi bulan çalışanlarıyla, Avrupa'nın en büyük elektrik kuruluşları arasında yer almaktadır. Ancak teknik, ekonomik açıdan ve yönetim kadrolarının düzeyi yönünden TEK bu kuruluşlarla karşılaştırılırsa, arada üzüntü verici derecede bir fark olduğu görülmektedir. TEK'in, elektriğin daha etkin ve daha büyük bir rol oynayacağı, 2000'li yıllara yakışır bir yapıya bir an önce kavuşturulması toplumumuzun bir beklentisidir. Özelleştirme, yapılacak olan bu düzenlemelerde bir yol olarak düşünülebilir.

Bir elektrik sisteminde faaliyetler, genel olarak, üç değişik bölümde gerçekleşir: üretim, iletim ve dağıtım. Özelleştirme söz konusu olduğunda, birbirinden çok değişik özellikler gösteren bu bölümlerin de ayrı ayrı ele alınması gerekir. Bu ele alışıta, ana amacın, tüketiciye kaliteli, kesintisiz, risklerden uzak ve makul fiyatlı elektrik enerjisi sağlamak olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu bölümler, özelleştirme yönünden, aşağıda ayrı ayrı gözden geçirilmektedir;

ÜRETİM SİSTEMİ

Teknolojik gelişme sonucunda, üretim birimlerinin kapasitelerinin giderek büyümesi kilovatsaat maliyetini azaltmakta ise de, yatırım giderlerini aşırı ölçüde arttırmaktadır. Bu nedenle, elektrik üretim sektörüne ancak Devlet, veya çok büyük sermaye grupları girebilmektedir. Gerçekten de, bugün elektrik enerjisi üreten şirketler genel olarak Devlet tekelleri, bazen de yoğun bir kamusal denetim altında ve garantisinde çalışan büyük sermaye gruplarıdır.

Bu kuruluşlar varolan ekonomik ve ticari kurallar çerçevesinde maliyet artışlarını müşterilerine yansıtmaktadırlar. Müşteriler bu artışlara tepki gösterirlerse de sonuçta yapabilecekleri fazla bir şey yoktur.

Gelişmiş bir ülkede özelleştirme amacının temelinde enerji üretimi alanında bir rekabet ortamı yaratmak, bunun

F. Behçet YÜCEL

Türkiye Elektrik Kurumu Eski Genel Müdürlüğü

392- ELEKTRİK - İAÇ
MÜHENDİSLİĞİ İÜİ/

sonucunda da fiyatların ucuzlatılması ve finansman risklerinin tüketiciden yatırımcılara aktarılması fikri yatmaktadır. Halbuki, gelişme durumundaki ülkelerde özelleştirme, hükümetlerin ellerindeki menkul değerleri satmak ve bu şekilde milli bütçeyi finanse edebilmek için bir kaynak yaratılması düşüncesine dayanmaktadır.

Kısaca bir elektrik sisteminin üretim parkında rekabet mevcut ise bu kesimin özelleştirilmesi tüketicinin yararına bir sonuç verebilir. Ancak ülkemizde sermaye yoğunluğu yüksek olan bu alanda rekabetin ne oranda tesis edilebileceği, daha doğrusu, büyük sermaye gruplarının hangi kapasitede santraller kuracağı tartışılabilir. Bu konuda bazı önemli girişimlere tanık olunmakta ise de, bu projelerin gerçekleşmesinde ana güvence TEK'in bunların üreteceği enerjinin tamamını uygun fiyatla satın alacağı hususunda bir garanti vermesidir ki burada da rekabete ilgili bir durum söz konusu değildir.

Öte yandan, siyasi otorite elektrik üretim sistemini özelleştirmek yerine, sadece dağıtım sistemini özelleştirme yoluna giderse, tüketicieye verilecek elektriğin fiyatında ve kalitesinde yeterince etkili olması mümkün değildir. Bu nedenle, işe üretim sisteminin özelleştirilmesinden başlamak önemlidir.

Bunun için TEK, mevcut santrallerinin özelleştirmeye uygun olanlarını modernize etme yönünde girişimlerde bulunmalıdır. Bu işlem santrale talip olan özel sektör gruplarıyla ortaklaşa olarak da gerçekleştirilebilir. Ayrıca, özel sektörün yeni santraller kurması teşvik edilmelidir. Diğer yandan, kendi endüstrilerinin ihtiyacı için özel sektörün kurmak isteyeceği bağımsız üretim tesislerine de yeşil ışık yakılmalıdır.

Böylece bir süre sonra elektrik üretim sistemi, TEK'e ait ve özel sektöre ait karma bir tesisler grubu haline gelecektir. Burada ulusal stratejik planların öngördüğü çizgilerin dışına taşmamaya özen gösterilmesi gerektiği de açıktır.

DAĞITIM SİSTEMİ

Dağıtım faaliyetlerinde iki önemli karakteristik vardır; Tüketicieye elektriğin ulaştırılması, ve tüketilen elektriğin bedelinin tüketiciden geçmeden toplanması. Burada dağıtılan elektriğin kesintisiz ve kaliteli olması esastır.

Şehirleşmenin çok hızlı olması, fakat buna karşılık mevcut ve gelecek ihtiyaçları karşılamak için yeterli düzeyde yatırım yapılamaması nedeniyle dağı-

tım şebekeleri hergün biraz daha yetersiz hale gelmektedir.

Bu faaliyetler doğrudan halkın yaşamına etki etmekte ve bu yüzden sistemdeki aksaklıklar büyük tepkilere yol açmaktadır. Çağdaş ülkelerde bir elektrik dağıtım sisteminin işletilmesindeki başarı bu tepkilerin azlığı ile ölçülmektedir. Demokratik rejimle yönetilen ülkemizde, siyasal iktidarların bu tepkileri gözardı etmeleri mümkün değildir.

Özelleştirmede nasıl bir model seçilirse seçilsin, bir dağıtım sistemine bağlı bir tüketicinin istediği bir şirketi seçmek olanağı bulunmayacağına göre, dağıtımda herhangi bir rekabetten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Rekabetin olmamasına rağmen dağıtım sisteminde özelleştirme yoluna devam edilecekse, bugün görülen aksaklıkları ve muhtemel düzensizlikleri giderecek yeni bir yapı getirilmelidir. Bu yapıda TEK'in de etkinliği bulunmalı ve ayrıca burada halkın şikayetlerini karşılayacak muhatap bir merci yaratılmalıdır.

İLETİM SİSTEMİ VE SİSTEM İŞLETMESİ

Yurt düzeyine yayılan elektrik iletim sisteminin bir bütünlüğü, ve bütünlüğüne kendine ait birtakım özellikleri bulunmaktadır.

Elektrik herhangi bir şekilde stoklanamaz. Düğmeye basıldığı anda kullanılmaya hazır durumda olmalıdır. Arz ve talep bütün gün boyunca dengelenmelidir.

Elektrik işletmeciliğinin elektriğin fiziksel yapısından ileri gelen bir takım komplikasyonları vardır. Üretilen aktif gücün yanı sıra reaktif güç de bulunur. Gerilim ve frekansın sürekli olarak kontrol edilmesi, ve belirli sınırlar içinde tutulması önemlidir.

Eğer bu dengeler bozulursa, sistem işlemez hale gelir. Sistemin bu özellikleri dolayısıyla elektriği üretiminin muhtelif safhaları arasındaki faaliyetlerin bir koordinasyon içinde yürütülmesi gerekir. Bu koordinasyonun kamu ağırlıklı bir kuruluş tarafından yerine getirilmesi en uygun yoldur. Bu faaliyet, kısa bir ifadeyle "sistem işletmeciliği"dir.

Bu faaliyet alanına iletim tesisleri de dahildir. İletim tesisleri üretilen enerjiyi üretim tesislerinden itibaren dağıtım alanına taşıyan, yüksek gerilim hatlarından ve trafolardan oluşan tesislerdir. Bu hatlar Devlet Kara Yolları, De-

vlet Demir Yolları veya boru hatları gibi ana iletim damarlarıdır.

"Sistem işletmeciliği" üretim tesislerinin ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmiş olduğunu varsaydığımız bir elektrik sisteminde, aşağıdaki faaliyetleri kapsar;

- Sistemin günlük yük talebini bir gün önceden tesbit etmek ve bu talebi karşılayabilmek için üretim şirketlerinden belirli süreler için (örneğin, saatlik) fiyat teklifleri olarak bu fiyatlara göre belli bir sıra içinde santralleri üretime geçirmek,
- Uygulamaya konulan üretim programlarına göre iletim hatlarından akan güçleri kontrol etmek,
- Sistemin herhangi bir noktasında meydana gelen arızalara müdahale etmek ve normal işletme şartlarını tekrar tesis etmek,
- Elektriği üretici şirketler tarafından teklif edilen "sisteme verme" fiyatlarından almak ve müşterilerine "sistemden satın alma" fiyatlarından vermek,

Böyle bir ortamda, "sistem işletmecisi"nin müşterileri "dağıtım şirketleri" ve iletim hatlarına bağlı "büyük endüstri" tesisleridir.

- Uzun vadeli ve orta vadeli planlara esas olacak tüketim ve üretim tahminleri yapmak.

Özetle, "sistem işletmecisi", dinleyicilerine kaliteli müzik sunmaya çalışan bir orkestra şefi gibi, elektrik sisteminin tüm bölümlerindeki faaliyetlerin birbirine bağlı olarak ahenkle yürütmesini koordine eder.

SONUÇLAR

Rekabet, özelleştirmenin desteği ve en önemli koşuludur.

Özelleştirme ile halka ve sanayiye daha ucuz ve kaliteli elektrik sağlanamayacaksa özelleştirmenin bir yararı ve anlamı olmayacaktır. Rekabet olmayan yerde de bu koşulların sağlanabileceği düşünülemez.

Bütün bunlara rağmen özelleştirme yoluna gidilecekse sonuçta sadece, resmi tekel yerini özel tekellere bırakmış olacaktır.

Kanımızca elektrik sistemimiz henüz özelleştirmeye hazır durumda değildir. Bu nedenle, şimdiki durumu muhafaza ederek önce sistemin modernleştirilmesi çalışmalarına girişilmesi ve ilerideki yıllarda koşulların daha elverişli olduğu bir ortamda özelleştirmeye girişilmesi daha uygun bir yol olacaktır.